

Att använda häst i arbetet med boskap

Using a horse while working cattle

Gunnar Brahme

Att använda häst i arbetet med boskap

Using a horse while working cattle

Gunnar Brahme

Handledare: Anders Herlin, SLU, Institutionen för biosystem och teknologi.

Examinator: Madeleine Magnusson, SLU, Institutionen för biosystem och teknologi.

Omfattning: 10 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G1E

Kurstitel: Examensarbete för lantmästarprogrammet inom lantbruksvetenskap

Kurskod: EX0619

Program/utbildning: Lantmästare - kandidatprogram

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2014

Omslagsbild: Gunnar Brahme

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: boskap, häst, ryttare, cowboy, säker djurhantering, low stress handling, entreprenörskap, quarterhorse, hästföretagande.

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för biosystem och teknologi

FÖRORD

Lantmästare- kandidatprogram är en treårig universitetsutbildning vilken omfattar 180 högskolepoäng (hp). En av de obligatoriska delarna i denna är att genomföra ett eget arbete som ska presenteras med en skriftlig rapport och ett seminarium. Detta arbete kan t.ex. ha formen av ett mindre försök som utvärderas eller en sammanställning av litteratur vilken analyseras. Arbetsinsatsen ska motsvara minst sex veckors heltidsstudier (10 hp).

Jag har själv varit intresserad av hästar och vad man kan använda dem till i det praktiska lantbruket en längre tid. För att hitta en ny vinkel på arbetet med häst i Sverige ville jag undersöka hur hästen kan användas i boskapsskötsel och vilka fördelar det skulle innebära.

Ett varmt tack riktas till Åke Degerman som har varit till hjälp när det gällde svar på praktiska frågor, Tommy Arvidsson som delade med sig av sin vardag, Carl-Axel och Kristina Dahlgren vid KC- ranch för att jag fått lov att fotografera i er hanteringsanläggning och under ert arbete. Tack även till Anders Herlin och Kristina Ascard för intressanta synpunkter på arbetet.

Ett tack riktas även till Madeleine Magnusson som har varit examinator.

Alnarp, maj 2014

Gunnar Brahme

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	4
SUMMARY	5
INLEDNING	6
BAKGRUND	6
FRÅGESTÄLLNINGAR	6
MÅL	7
SYFTE	7
AVGRÄNSNING	7
LITTERATURSTUDIE	8
HISTORIK	8
HANTERING AV BOSKAP	9
OLYCKOR MED DJUR	12
FÖRDELAR OCH NACKDELAR MED ATT ARBETA MED HÄST	13
HÄSTENS KROPPSSPRÅK	14
LÄMPLIGA HÄSTAR	16
NÖDVÄNDIG UTRUSTNING	16
MATERIAL OCH METOD	18
VAD KOSTAR HÄSTEN ATT HÅLLA?	18
BESKRIVNING AV INTERVJUPERSONER OCH DERAS INRIKTNING	18
<i>KC-ranch</i>	18
<i>Övedskloster</i>	19
<i>Vombs Norregård</i>	19
<i>Skatteberga</i>	19
INTERVJUER	19
LITTERATURSÖKNING	20
RESULTAT	21
INTERVJUER	21
PRISSÄTTNING	23
DISKUSSION	26
SÄKERHET	26
MINSKAD STRESS	26
HÄSTEN SOM HJÄLPMEDEL	26
SLUTSATS	27

KÄLLFÖRTECKNING	28
LITTERATUR	28
INTERNETSIDOR	28
PERSONLIGA MEDDELANDEN	28
BILAGOR	30

SAMMANFATTNING

Andelen lantbruk med inriktning på stora betesdjur ökar i Sverige. För att effektivt kunna hantera dessa djur bör de metoder som används ses över. Det här arbetet är gjort i ett försök att utreda om hästen kan spela en viktig roll i arbetet tillsammans med nötkreatur. För att ta reda på det har jag intervjuat en del olika aktiva inom sektorerna lantbruk och häst samt tagit del av befintlig litteratur som rör hur man hanterar djur på ett säkert sätt samt olycksstatistik. Intervjupersonerna kom ifrån södra Sverige och gårdsbesöken genomfördes i Skåne. Resultatet visar att det kan finnas gårdar där det är lämpligt att använda sig av häst i arbetet. Där tas även upp kostnaden för att hålla med häst och vad en prissättning för häst och ryttare kan uppskattas till. Prissättningen varierar beroende på vilken typ av arbete som ska utföras, hur regelbundet återkommande arbetet är samt hur akut arbetet behöver utföras. Det är en liten bransch men behovet finns och det ger en möjlighet för nya hästföretagare att växa fram.

SUMMARY

The number of farms in Sweden that change their business direction from dairy farms to beef farms is increasing. An efficient and safe handling of cattle is essential but Swedish beef cattle farmers need to develop their methods to achieve this. The horse is an important part of the handling of livestock in countries with traditions of and with a large beef production. This investigation focuses on if the horse can be an important part in the handling of livestock in Swedish beef cattle farms. Interviews were made with different persons in agricultural businesses with specialization in livestock and horses. The interviewed farmers were from the south of Sweden and the visited farms were located in the province of Scania, Sweden. A literature review was made on safe handling of cattle and on accident statistics concerning animal handling. The result shows that beef farms could benefit from using horses while working cattle. And estimation was made on the cost to keep a horse for working cattle and the pricing of services provided by rider and horse in order to be profitable is discussed. The pricing depends on the type of services are performed, how regular they are and how urgent they are. It is a small niche-business but there are benefits for beef cattle farms which gives opportunities for new horse entrepreneurs.

INLEDNING

Bakgrund

I samband med att allt fler lantbrukare lägger om sin produktionsinriktning från mjölkbesättningar till dikobesättningar ökar även efterfrågan på betesdrift och även kunskap och hantering av djur på beten. Det sker även en hel del storleksrationaliseringar i det svenska lantbruket där både nya och gamla metoder bör ses över för att passa de individuella lantbruken bättre. Vid hanteringen av kreatur finns det risk för att skada sig när man står nere på marken vid djur som kan vara lite stressade eller rädda om de inte hanteras så ofta. Arbetet med kreaturen kan också vara väldigt tidsödande och då bör man titta på metoder som kan göra arbetet effektivare. Att använda sig av hästar vid arbete av boskap är en metod som använd sällan i Sverige och de flesta saknar erfarenhet av det medan i andra delar av världen används häst i djurskötseln med framgång. I Sverige ökar hästintresset och intresset för hästföretag, främst rekreation och turism som inriktning, men även inom skog. Intresse finns hos ryttare och företagare att rikta in sig mot lantbrukare med nötkreatur för att erbjuda sina tjänster men det saknas kunskap om hur man kan förbättra och effektivisera djurhanteringen och hur man som specialist på hantering av djur med hjälp av häst kan utveckla ett framgångsrikt entreprenörskap.

Frågeställningar

Följande frågeställningar ska arbetet svara på:

Kan hästen bidra till ökad säkerhet i dagens hantering av kreatur?

Hur fungerar korna vid drivning och ”*low stress handling*”?

Kan hästen vara ett alternativ för lantbrukare att använda sig av i arbetet för att underlätta och effektivisera arbetet vid drivning och hantering av boskap?

Hur kan en verksamhet med hästen som redskap utvecklas som en entreprenörsverksamhet och vad är en rimlig prissättning för att täcka kostnaderna och lön?

Mål

Målet med arbetet är att besvara frågeställningarna och öka medvetenheten hos svenska lantbrukare om metoder där häst används än de som är vanligast idag vid arbete med kor. Förhoppningen är att fler ska använda hästar i arbetet vilket kan gynna företagande med häst.

Syfte

Syftet är att se om det kan vara aktuellt för ryttare med lämpliga hästar att specialisera sig till att arbeta med djur som drivning i betesfällor och hanteringsanläggningar där möjlighet ges till en inkomstbringande sysselsättning.

Avgränsning

Arbetet omfattar en litteraturstudie och intervjuer med personer som arbetar med häst på gårdar med boskap redan, lantbrukare som har erfarenhet av att anlita häst och ryttare samt intervjuer lantbrukare som kan tänkas pröva på att använda sig av ryttare och häst i arbetet med nötkreatur.

LITTERATURSTUDIE

Historik

Att arbeta boskap med häst har gamla rötter och användes flitigt av koloniserarna i Nordamerika. Under mitten på 1800 talet hade den här typen av arbete sin guldepok fram tills järnvägarna tog över de långa transporterna. I de olika delstaterna och territorierna utvecklades senare olika typer av boskapsfösare. I Kalifornien bevarade man de spanska traditionerna och boskapsfösare kallades för vaqueros. Från den stilen utvecklades buckaroos i trakterna kring Montana. Benämningarna wranglers och cowboys utvecklades i Texas och i staterna som ligger mer österut. Skillnaden fanns både i stilen som de klädde sig samt hur de arbetade. En buckaroo klädde sig med en speciell typ av chaps (skyddsbyxor) och har annat stuk på hattarna än vad deras kollegor i Texas använde. Skillnaden i utrustning beror på vilken typ av klimat och växtlighet som råder i det område som de var verksamma i. Det som var den stora skillnaden var i sättet som man arbetade. Vaqueros var mycket noggranna med att allt skulle gå rätt till och det fick gärna ta lite längre tid. Cowboys blev snabbt uppskattade och kända för att arbeta hårt och sätta en stolthet i vad de gjorde. Att arbeta med häst har senare levt kvar fram till vår tid på en stor del av rancherna i USA och Kanada för att man anser att hästen inte går att konkurrera ut av motordrivna hjälpmedel. (Starrs & Huntsinger, 1998)

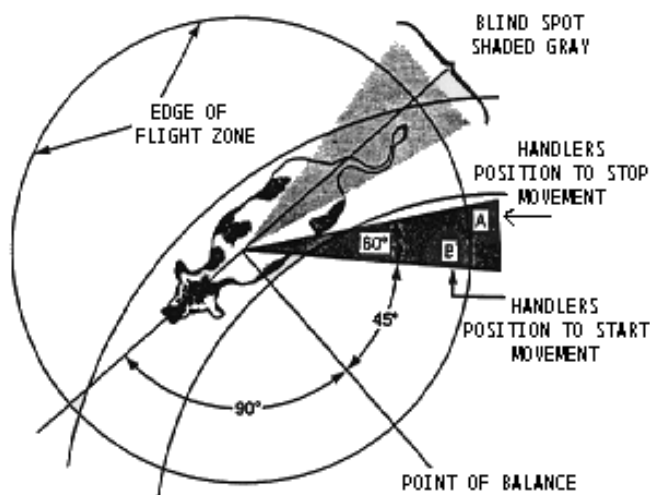
Cowboys kunde driva djur mellan 1,6 till 2,4 mil om dagen utan att djuren tappade i vikt eller att de gick upp i vikt. Med filosofin av att djuren skulle göra hela jobbet frivilligt och av vad djuren trodde deras egen vilja så kunde en grupp på 20 man driva hjordar på 3000 djur effektivt långa sträckor. Djuren drevs till marknader och järnvägsstationer bl.a. i Colorado, där djuren senare kunde lastas på för vidare transport på järnväg till övriga USA. Under vägens gång skulle helst djuren även ha en viktökning vilket innebar att de inte fick vandra längre än 10 miles (16 km) per dag. (Preston, 2007)

Hantering av boskap

Det är tre basprinciper som är viktiga att ha med sig när man jobbar med boskap. Kor är flyktdjur. De vill kunna se dig så de inte blir överraskade av plötsliga rörelser. Djuren vill inte gå mot dig eller på dig utan de försöker att gå runt djurskötaren. Det är bra och veta när du positionerar dig i en hanteringsfälla eller liknande situationer. Kor är flockdjur vilket innebär att de vill tillbaka till sin flock. Det beteendet går att utnyttja när man utformar hanteringsfällor och när man driver kan det vara lättare om man tar med en extra ko för att underlätta arbetet. (Gill et al, 2014)

Vid hantering av boskap är det viktigt att veta var man ska stå i förhållande till djuret som man ska arbeta. Kor är flyktdjur och har således placeringen av sina ögon på sidorna av huvudet. Det gör att de får en god runtom sikt men de har svårt att fokusera synen på en speciell punkt. Beroende på var man står i förhållandet till djuret kan man få djuret att röra sig framåt, bakåt eller stå still. I figur 1 så kan man se hur ett djur reagerar i förhållande till om man kommer upp nära djuret. Det är samma metod oavsett om man kommer till fots eller som ryttare. (Grandin, 1989)

Olika djur har också olika stor flyktzon gentemot människor och djur. Med flyktzon menas avståndet från djuret och den/det som hotar djuret. När man kommer in i ett djurs flyktzon så börjar djuret att känna sig mindre komfortabel och kommer då att flytta sig bort från det som stör. Flyktzonens storlek kan variera stort beroende på individ, ras och om djuret jobbas i en hanteringsanläggning eller om djuret går ute på ett bete. (Falkenskantz, 2003)

Figur. 1 Djurets olika ”tryckpunkter”, beroende på var man står i position till djuret kan man snabbt få djuret att ändra riktning eller stå still (Grandin 1989).

Vid förflyttning av djur så ska man hålla sig lugn och sansad för att uppnå det bästa resultatet då djuren ska undvika stress. Blir djuren stressade kan det sluta i skador på både djur och personal. Om djuret väl blivit stressat så går mycket arbetstid förlorad innan djuret har lugnat ner sig så att man kan fortsätta arbetet. Hästar är effektiva vid hantering av boskap om man förordar *low stress handling*. Arbetet sker i lugn takt med inte så störande buller från maskiner. (Preston, 2007)

Low stress handling innebär att djurskötaren hanterar djuren lugnt och metodiskt utan att använda sig av hjälpmedel som kan skada eller framförallt stressa djuren. Det krävs att djurskötaren kan läsa av djuren och använda deras flyktinstinkt för att röra på sig istället för att slå eller skrika på djuren. Genom att tänka på hur miljön ser ut för djuren och genom att tänka som ett flyktdjur bör hanteringsfällor och liknande anpassas så att djuren lättare går in i dem. *Low stress handling* gäller även ute på betesmarken där ryttare inte ska jaga runt på enskilda individer eller grupper i onödan utan ryttarna ska istället ta det i kornas egen takt. Vid stress så minskar djurens immunförsvar och matsmältningen i vommen blir störd. När djuren stressas i onödan kan det få de konsekvenserna att djuren kastar sina foster om den stressande situationen inträffar inom några veckor efter parning, vilket resulterar i att djuret måste paras en gång till som leder till en utdragen kalvningsperiod och ökade kostnader. (Grandin, 1989)

Lugn hantering av djuren ska ske både på betet samt i hanteringsanläggningen. Hanteringsanläggningen ska vara så utformad så att det blir säkert att arbeta och djuren ska trivas för att inte bli stressade. Det är bra om drivgångarna har hela sidor så inte djuren blir distraherade av saker som händer på utsidan som kan göra att de tvekar att gå in. I figur 2 syns det tydligt hur drivgången har täckta sidor och hur den senare svänger lite svagt för att inte djuren ska få några skarpa hörn men inte kan se vad som händer alldeles för långt fram som de kan reagera på. I hanteringsfållan har man lagt drivgången vägg i vägg med uppsamlingsfållan för att djuren naturligt ska söka sig åt det hållet som de kom ifrån. (Grandin, 1989)

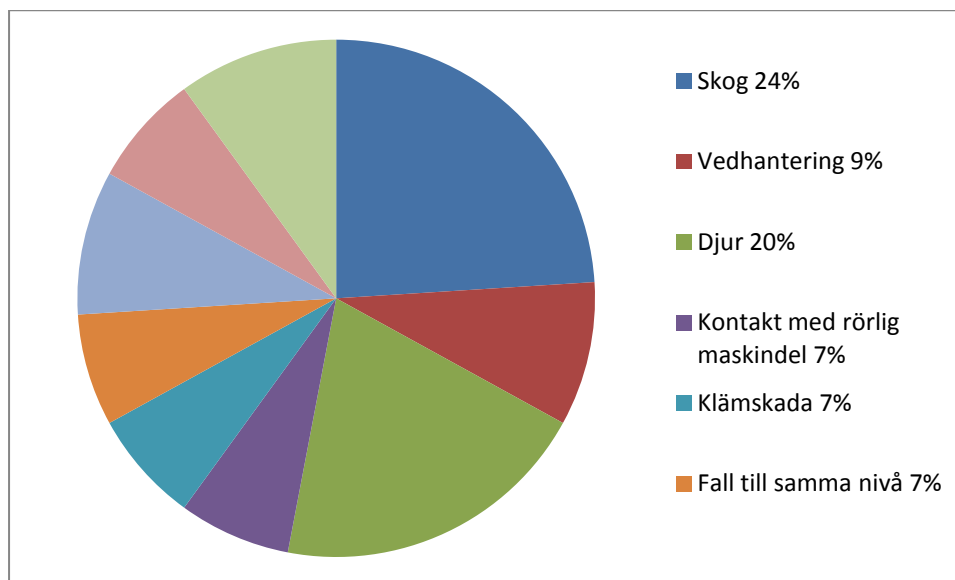

Figur 2. Här syns drivgångens täckta sidor och svagt rundade hörn.

Drivgången får ej innehålla några föremål som kan skramla eller hänga ner så det slår till djuren i ansiktet för då börjar djuren att tveka för att gå framåt. I och med att korna är flyktdjur tycker de inte om att gå mot mörkare områden eller där det finns en distraktion t.ex. en skugga över drivgången som kan göra att de tvekar. Därför bör utgången vara så utformad att djuren går mot ljuset. Arbetet med djuren underlättas ofta om man inte jobbar djuren ett och ett utan utnyttjar deras flockkänsla för att på så sett få mindre stressade djur. (Grandin, 1989)

Olyckor med djur

Enligt siffror från jordbruksverket så orsakades 20% av de anmälda olyckorna inom svenskt lantbruk av djur (SJV, 2007; se figur 3). Vanligaste skadorna inom djurhållningen är tramp-, spark och till viss del stångskador. En del av skadorna resulterade även i dödlig utgång. Man befarar att mörkertalet är stort bland lantbrukare. När det gäller olyckor med dödlig utgång sker det främst i hanteringen av tjurar, men det gör dock inte att kor och kvigor är ofarliga. Kor som nyligen kalvat eller som har starka moderskänslor kan snabbt bli aggressiva om man närmar sig dem oförsiktigt (Danielsson, 2014).

Figur 3. Statistik från LRF-försäkring angående andelen skador inom lantbruket, (SJV, 2007).

Enligt arbetsmiljöverkets föreskrifter ska man kunna skilja ut enskilda djur för behandling och senare kunna fixera dem på ett säkert sätt åtskilt från den övriga gruppen. Föreskrifterna säger också att man ska använda sig av hjälpmedel för att kunna minska risken för skada i samband med drivning av djur. Det är krav på att flyktvägar och/eller skyddsanordningar alltid ska vara lätt tillgängligt. Ensamarbete bör undvikas. (Arbetsmiljöverket, 2008)

Fördelar och nackdelar med att arbeta med häst

Att arbeta med hjälp av häst gör att säkerheten ökar för arbetstagaren på många olika sätt. När man sitter till häst så har man en mycket god översikt på vad som händer runt omkring när djuren är i rörelse och man kan snabbt se om något djur avviker i beteende och som man då behöver hålla ett extra vakande öga på. Djur med avvikande beteenden kan komma att bli en allvarlig risk för arbetstagaren och när man sitter till häst så kan hästen hjälpa ryttaren att hålla koll på det oroliga djuret samt att hästen med sin storlek kan göra att djuret ifråga inte försöker att forcera över personen när man jobbar i trängda lägen. Med hjälp av en häst kan man också ta sig undan från farliga situationer snabbare än om man är till fots eller i ett motordrivet fordon. (Heather Smith, 2012)

Hästen kan också skydda sin ryttare från djur med annorlunda beteende genom att helt fysiskt ingripa om kon skulle gå till anfall. Väl uppe på hästen så minskar risken även för spark och trampsador. Enligt erfarenhet från de som arbetar med djuren är korna mycket mindre benägna att sparka om man kommer med en häst och trycker på en flock som har klumpat ihop sig än om man kommer till fots och ska försöka lösa upp en samlad grupp med djur. Hästen inger sådan respekt i sig att korna inte vill eller känner att det är lönt att sätta sig emot. I hanteringsanläggningar så går det bra att använda hästen om grindar och gångar är anpassade för att kunna öppna från hästryggen och rida i så inga låga bjälkar och stag riskerar att slå av en ryttare (se figur 4). Det är dock ute på stora beten som hästen gör sig som bäst. Där är det lugnt att flytta boskapen utan stress som det lätt blir när man använder motordrivna hjälpmedel. Hästen kommunicerar tyst med djuren via sitt kroppsspråk. (Arvidsson, 2014; Degerman, 2014)

Figur 4. Lättåtkomlig öppning av grind.

Nackdelar med att arbeta till häst kontra fyrhjuliga motorcyklar eller liknande fordon bör nämnas den förberedande tid som det tar att iordningställa hästen och dess utrustning. Avställningsperioden är en annan aspekt då hästen bör hållas igång även under perioder då det är mindre eller inget jobb alls med korna för att hästen senare ska orka arbeta de längre perioderna på året då det är mycket som ska utföras hos korna. Hästen behöver, precis som övriga djurslag, en daglig tillsyn där en kontroll utförs att hälsostatusen är bra. (Degerman, 2014)

Hästens kroppsspråk

När hästen arbetar använder den sitt kroppsspråk för att kommunicera med andra djur. Hela hästens uppenbarelse skiftar beroende på vilken situation som den hamnar i. Vid arbete inne i en hjord så vill ryttaren att hästen ska vara lugn så att inga djur skräms och det blir oroligheter i onödan. Hästen går då långsamt in i hjorden med en mindre, naturlig, flyktzon gentemot övriga djur. Ryttaren har då gått om tid att se om där är ett djur som av olika anledningar behöver skiljas ut ur hjorden (se figur 5).

Figur 5. På bilden syns hur hästen går lugnt in i hjorden för att kunna underlätta för ryttaren så han kan skilja ut specifika djur.

Vid behov börjar hästen att klippa med öronen och sänka huvudet om inte korna flyttar på sig. Hästen kan även börja hota korna med att visa tänder för att korna ska gå undan för hästen. När väl ryttaren har sett ut ett djur som ska separeras från hjorden så rider han lugnt efter djuret till dess att det kommit i utkanten av hjorden där hästen på en given signal från ryttaren ökar trycket och pondusen i sin stil gentemot kon. Här sänker ofta hästen huvudet för att komma ner till kons nivå och på så vis göra sig större och mer respektingivande. I figur 6 syns det hur hästen sänker huvudet och drar bak öronen för att visa kon att den inte kan komma förbi. (Persson, 2014)

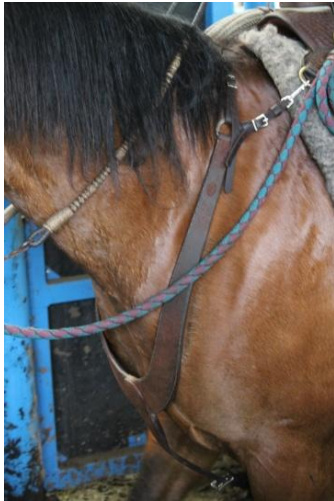
Figur 6. Hästen sänker huvudet och lägger bak öronen för att visa kon att den inte kommer förbi hästen (Kristoffersson, 2012).

Lämpliga hästar

För att arbeta boskap med hjälp av häst så är hästmaterialet av stor betydelse. Det som kännetecknar en bra ranchhäst är ett lugnt och stabilt psyke. Har hästen ett bra psyke så räcker det vid lättare drivning av boskap i fält. Ökar svårighetsgraden genom att ryttaren behöver skilja ut specifika djur eller arbeta i en hanteringsanläggning så kan det ställa högre krav på hästmaterialet. I sådana situationer kan det krävas att hästen har vallningsinstinkter. Det finns olika hästraser som är avlade till att arbeta med boskap och där hästarnas vallningsförmåga framträder tydligt exempel på raser är: amerikansk quarterhäst, amerikansk paint, appaloosa och även vissa arabiska fullblod. När det gäller quarterhästen är det världens största hästras med en stor variation när det gäller olika linjer där en del linjer är mer lämpade än andra till att valla boskap. Inom quarterhäst aveln sker det en stor satsning på vallningsegenskaperna där rasorganisationen i USA är starkt drivande och vi börjar se resultatet i Sverige nu när fler entreprenörer och ryttare importerar bra individer till boskapsskötseln. (Persson, 2014)

Nödvändig utrustning

För att kunna arbeta säkert med boskap krävs det mycket, inte bara från ryttaren och hästen utan även av utrustningen som används. Här följer en del förklaring till utrustning och varför man använder sig av den. Sadeln måste vara av en sådan konstruktion att hornet håller och hornbasen är förstärkt så att inte hornet lossnar eller att sadeln blir skev om man surrar ett lasso runt för att få stopp på ett djur som man fångat. Det finns en uppsjö av olika sadlar där det går att få olika bra komfort beroende på om tanken är att man ska sitta många timmar i sadeln eller om det är tänkt att använda sadeln till annat än vid lassokastning (även kallat roping på engelska). Bröstan behövs för att hålla sadeln på plats och se till så att sadeln inte glider under magen på hästen i samband med när man kastar lassot och surrar fast det i sadeln (se figur 7).

Figur 7. Bröstan håller sadeln på plats.

Figur 8. Visar var lassot hänger när det ej används.

Lassot kan komma i olika utförande när det gäller längd och material. Figur 8 visar ett ihoprullat 60 fots rep. Beroende på vilken typ av kast som man föredrar kan man välja ett rep därefter. Kasten kan skilja sig i hur djuret som man ska fånga står, exempelvis om det är bakom ett annat djur eller om det står bredvid ett staket eller är friställd från gruppen och vilken hastighet som det färdas i.

Sadeln bör vara av westerntyp och av det kraftigare slaget för att möjliggöra användandet av lasso utan att fördärva sadeln och på så vis utgöra en säkerhetsrisk för alla inblandande. En sadel av ranchtyp ger en god komfort vid arbete under långa dagar. (Falkenskantz, 2003)

MATERIAL OCH METOD

Vad kostar hästen att hålla?

Beräkningarna är uträknande med hjälp av annuitetstabell där de långsiktiga investeringarna såsom häst och utrustning till hästen är beräknade att användas i 15 år med ett nollvärde därefter. Räntan är beräknad på 6 % för att investeringen ska vara hållbar. Därefter är det siffror i underhåll av hästen som kan variera mycket beroende på året men de är baserade på ett femårs snitt under åren 2009-2014. (Nilsson, 2014)

När man arbetar med hästar och om hästen ska klara av det som krävs av dem behöver man använda tåliga hästar och skifta mellan hästarna. Som mycket annat inom lantbruket så finns det en högsäsong utöver andra mindre intensiva perioder. Under våren kan det krävas två till tre hästar beroende på hur mycket de måste jobba. När det blir långa pass så är det bra att kunna skifta mellan hästarna för att de hela tiden ska klara av att hålla koncentrationen uppe när de arbetar. Det blir dock svårt sen att hysa så många hästar senare under vintern då man av säkerhetssynpunkt helst inte ska arbeta själv med djuren. (Arvidsson, 2014)

Beskrivning av intervjupersoner och deras inriktning

Gårdsbesöken har innefattat fyra olika gårdar med inriktning betesdjur. De olika gårdarna ligger i Skåne. Urvalet av gårdarna har skett med tanke på gårdarnas storlek och inriktning för att få en så jämn bild av hur en potentiell användare skulle kunna se ut.

KC-ranch

KC-ranch är beläget på Revingehed på försvarsmaktens ägor öster om Lund. Betesmarken omfattar 2000 hektar där samtliga djur går ute året om. Marken och djuren drivs ekologiskt. Ägarna har mångårig erfarenhet av att använda sig av hästar i sitt

arbete med djuren ute på stora öppna fält. Antalet kalvningar är ca 450 stycken och alla kalvar föds senare upp till slakt och säljs senare i eget märke. Företaget drivs av Carl-Axel och Kerstin Dahlgren med familj. Både Carl-Axel och dottern Lilly har erfarenhet av att arbeta till häst från Kanada.

Övedskloster

Övedskloster består idag av 3250 hektar varav skog 1500 hektar och 160 hektar bete, resterande mark är åker. Ägare av godset är Hans Ramel. Driften har övergått från mjölkproduktion till köttproduktion för att de fortfarande ska kunna hålla sina marker öppna. Antalet dikor är ökande. De har inte någon erfarenhet av att driva djuren till häst sen tidigare.

Vombs Norregård

Vombs Norregård ligger öster om Lund och bedriver konventionellt jordbruk på totalt 900 hektar varav 350 hektar är växtodling och resterande del bete. Antalet djur är ca 2000 stycken. Ägaren Anders Johansson har haft hjälp av ryttare stundtals vid särskilda arbeten.

Skatteberga

Skatteberga utanför Södra Sandby omfattar ca 150 hektar varav åker 60 hektar och 30 hektar bete, resterande del skog. Idag omfattar driften 25 st moderdjur men som mest har det varit 70 st moderdjur på gården. Gården drivs idag konventionellt. Tidigare erfarenhet av att använda sig av häst och ryttare i hanteringen är obefintlig. Gården drivs av lantbrukaren/entreprenören Sven Astell sedan 40 år tillbaka.

Intervjuer

Intervjuerna har varit uppbyggda efter samma antal frågor och lika ställda men där har lämnats utrymme för hur lantbrukare själva löser de olika situationerna som uppstår, se Bilaga 1. För att säkerställa ett visst antal svar valdes metoden att ringa upp lantbrukare

istället för att skicka ut enkäter. Antalet intervjuade är fem lantbrukare, tre aktiva boskapsskötare, två hästränare och en foderentreprenör.

Litteratursökning

Litteratursökningar har skett via Google scholar samt SLU:s databas och bibliotek. Sökord har varit: "low stress handling", ranch, cattle handling, quarterhorse, boskapshantering, working cattle, cowboy, hästföretagande, Temple Grandin, olycksstatistik i lantbruk & säkert lantbruk.

RESULTAT

Intervjuer

Emil Jacobsson, lantbrukare, lantmästare som driver en nötköttsgård ihop med familjen. De har en besättning på ca 60 Charolais-kor. Familjen har liten men positiv erfarenhet av att använda sig av häst i arbetet med djuren på betet. Emil investerade i en häst under hösten 2014 och han uppskattar flexibiliteten som det innebär att använda sig av en häst. Det har underlättat arbetet med förrymda djur och när tjurarna ska skiljas ifrån korna. Till en början var korna mycket nyfikna och ystra när de kom i kontakt med hästen men de anpassade sig snabbt och är lugna vid hanteringen idag. Förhoppningen är att kunna utöka köttjursproduktionen och eventuellt gå över till ranchdrift, då ska hästen vara en del av den effektiva hanteringen.

Sven Astell, Skatteberga, har ett lantbruk med ca 30 djur. Förflyttningen av djur mellan olika beten sker till fots eller med bil. Sjuka djur är svårhanterade och måste först vallas bort till en anläggning för att senare transporteras hem. Under årens gång har det inträffat sparkskador på anställd personal i samband med hantering av djur i fållor. Sven har ingen tidigare erfarenhet av att arbeta med häst i samband med boskapshantering. Att använda sig av häst som en del i arbetet ser Sven som tveksamt med tanke på storleken på hans besättning samt betesmarkens arrondering.

Hans Ramel, Övedskloster, är en lantbrukare med en djurbesättning under uppbyggnad. Köttet säljs under eget varumärke till konsument och butiker. Djuren flyttas till fots eller lockas in i fållor vid transport. I dagens läge finns ingen strategi vid förrymd boskap, de löser det med bra stängsel. Tidigare erfarenhet av att använda häst saknas dock ställer sig Hans positiv till att introducera hästar till sin besättning.

Anders Johansson, Vombs Norregård, har en besättning på ca 2000 djur. Förflyttningar sker genom att djuren fodras in i fångstfållor för att senare lastas på bil. Tillbud har skett i samband med hantering i fållor. Anders har sedan tidigare en liten erfarenhet av att använda sig av häst och ryttare, det var en positiv upplevelse. Problematiken som

Anders ser är att det är svårt att få tag på seriösa aktörer som arbetar med boskap till häst.

Carl-Axel Dahlgren, KC-ranch, driver ett familjeföretag med ca 450 kalvningar om året. Användning av häst förekommer regelbundet såväl vid förflyttningar som infångande av skadade eller förrymda kor. Tillbud har förekommit på gården både vid arbete till häst som utan. Djuren känns mycket lugnare att hantera efter det att hästen introducerades till gården. Att använda sig av häst anser Carl-Axel är det bästa sättet att arbeta boskap med, det finns dock tillfällen där det ibland går snabbare att använda motordrivna fordon exempelvis när djuren ska tittas till på betena.

Åke Degerman har arbetat professionellt med hästar och kor sedan 2004. Han är enmansföretagare med två hästar och en vallhund. Idag uppskattar Åke att han utför ca 40 % av arbetstiden till häst. Under de åren som Åke har varit verksam är det få incidenter som inträffat, mycket på grund av att hästarna har hjälpt honom menar Åke. De lantbrukare som har anlitat Åke har haft olika erfarenhet av att använda sig av hästar i hanteringen av boskap. Bemötandet har dock alltid varit positivt där de med mindre erfarenhet har varit försiktigt optimistiska. Den viktigaste anledningen till att använda sig av hästar i boskapshantering anser Åke vara säkerheten och smidigheten. Åke är idag nöjd med arbetsfördelningen med antalet timmar till häst och tror att det är svårt att kunna använda hästen mer än vad som görs i dagsläget.

Tommy Arvidsson är en hästränare och arbetar stora delar av året med boskap. Företaget har varit igång sedan 1997. Det har varit några lättare tillbud men det har inte varit några sedan Tommy började arbeta tillsammans med sin partner när det är olika uppdrag på gång. Tommy har flera olika uppdragsgivare som är mycket nöjda med hur han utför uppgifterna. Besättningarna som Tommy utför sina uppgifter varierar i storlek mellan 10 djur till 500 djur. Mångsidigheten och säkerheten som hästen ger vid arbete med boskapen är de viktigaste anledningarna till varför Tommy väljer att arbeta till häst. Idag så arbetar Tommy drygt 50 % med träning av boskapshästar och 50 % ute i olika besättningar med häst, det är en bra balans enligt Tommy själv.

Lilly Dahlgren, KC-ranch, är del i ett familjeföretag med ca 450 kalvningar om året. Mycket av arbetet som utförs på gården sker med häst och Lilly har även varit i Kanada

under ett års tid för att lära sig mer om hur man använder hästen i boskapsarbete. Vid användandet av häst har Lilly inte varit med om några tillbud. Smidigheten och den goda överblicken är två punkter som Lilly tar fram som positiva vid användning av häst i arbetet.

Styrbjörn Persson är tränare av hästar med specialitet med inriktning på kor. I företaget som Styrbjörn driver finns ett 15 tal nötboskap som senare säljs som köttlådor. Styrbjörn har 20 års erfarenhet av yrket. Den viktigaste egenskapen för en bra boskapshäst enligt Styrbjörn är att hästen visar en vilja att valla boskapen. Hästen ska vara lättlärd och modig. Under åren som tränare har det inträffat ett par incidenter med unghästar under inridning och tillridning men ingenting med de utbildade hästarna. Styrbjörn har en positiv syn på framtiden med förhoppningen att fler ska tillämpa användningen av bra och utbildade hästar i sin boskapshantering.

Mia Kristoffersson är en tränare/fotograf. Hon har varit tränare sen 15 år tillbaka. På de boskapsarbeten som Mia har deltagit på har lantbrukaren varit skeptisk till en början men efterhand som arbetet fortlöpt så ändras ofta den inställningen. Hennes erfarenhet av att arbeta med hästar i boskapshantering är mycket positiv där fokus på säkerhet är stort. Mia ser på framtiden med försiktig optimism där hon belyser att både lantbrukare och ryttare behöver få mer kunskap i ämnet för att kunna utföra ett arbete lugnt och säkert.

Håkan Wahlman är en foderproducent hemmahörande i Södra Sandby, Lund. Han är positiv till hästföretagande och ser att södra Sverige har stora möjligheter till sådan utveckling av företag. Håkan är samordnare för Lundabygdens Farmartjänst och har tagit in entreprenörer under sig för att kunna erbjuda lantbrukare den tjänsten som det innebär att tillhandahålla häst och ryttare vid behov.

Prissättning

För att kunna avgöra vilken prislapp som sen ska kunna sättas på ett arbetande ekipage så måste några kostnader redas ut. Marknadsundersökningar och intervjuer med

personer inom hästsektorn visar på följande sammanställning i kostnadskalkylen (se tabell 1). Beroende på vilken typ av uppdrag som ska genomföras så är det olika hur mycket ett ekipage klarar av att kontrollera.

Tabell 1. Kostnadskalkyl för att hålla en häst för boskapsskötsel en månad.

Typ av utgift	Kostnad	Kommentar
Inköp av häst	472kr/häst	Baserat på inköp 55000kr och att hästen används i 15 år. Annuiteten är beräknad på 6 % med en faktor på 0,10296.
Utrustning	215kr/häst	Ny sadel och utrustning. Används i 15 år. 25000kr. Annuiteten är beräknad på 6 % med en faktor på 0,10296.
Boxavgift	1100kr/häst	Kallhyra.
Strömedel	85kr/häst	Det går åt mellan 2-3 kg varje dag á 1 kr/kg.
Grovfoder	710kr/häst	Priset varierar beroende på kvantitet och huruvida det är ensilage eller hö. Kalkylen är baserad på ensilage levererat i stort parti. 1,7 kr/kg. 14 kg foder/dag och häst.
Skor	700kr/häst	Hästen skos 7ggr/år á 1200kr för en helskoning.
Försäkring	325kr/häst	Vid försäkring som gäller 30000kr livförsäkring och 50000kr veterinärvård kostar det 3900kr/år.
Totalkostnad/häst/månad	3607kr	
Bil	1132kr/månad	Baserat på inköp 100000kr och att bilen används i 10 år. Annuiteten är beräknad på 6 % med en faktor på 0,13587.
Släp	429kr/månad	Släp baserat på inköp av 50000kr och att släpet används 15 år. Annuiteten är beräknad på 6 % med en faktor på 0,10296.
Total månadskostnad med bil och släp	5128kr/månad	

För att hästen ska kunna hålla så bör arbetspassen inte vara längre än ca fem timmar under högsäsong. Högsäsongen varar i ca tre månaders tid under den tiden som nötkreaturen behöver förflyttas eller hanteras i betesfällorna och hästen kan då användas mellan 400 och 500 timmar. Efter högsäsongen på våren och fram till och med hösten används varje häst ca 2 timmar om dagen vilket ger ytterligare 120 timmar. Även om ranchdrift och djurhållning där man har djuren ute under vinterhalvåret ökar i Sverige är det föga troligt att hästen kommer göra så mycket jobb under den perioden (Arvidsson, 2014). Vid en användning av hästen 400 timmar om året blir kostnaden ca 110 kr per timme exklusive moms för att hålla en häst. När dragbil och tillhörande släp är medräknat landar kostnaden för ett ryttareskipage på 155 kr i timmen exklusive moms baserat på ett användande på 400 timmar om året. Kostnad för rytturen specifikt bör ligga på 280 kr per timme exklusive moms. Totalt sett för att det ska gå jämt ut så krävs en prislapp på minst 435 kr per timme exklusive moms. För att det då ska vara intressant att investera i en häst och tillhörande utrustning så som bil och transport så rekommenderas ett pris mellan 450- 500kr i timmen exklusive moms, detta för att ge kalkylen lite mer utrymme till eventuella oförutsedda kostnader. Beroende på vilken typ av arbete som ska genomföras och hur återkommande arbetsuppgifterna är på de respektive gårdarna bör prissättningen ändras. Det är också viktigt att ta i beräkningarna att en framkörningsavgift bör tillkomma. Taxan för milersättning med bil och släp som krävs vid framkörning är ca 70kr/mil enligt Farmartjänst listpris i södra Sverige. (Wahlman, 2014)

DISKUSSION

Säkerhet

Att använda sig av häst i dagens lantbruk är för många lantbrukare ovant. De intervjuade lantbrukarna var skeptiska till att hålla med hästar själva då det kräver mer av dem, så som att de måste lära sig att rida. Däremot var de mer positiva till att anlita externa företagare som säljer hela konceptet. Något som var gemensamt för alla som arbetade med djur var säkerhetstänkandet och var då positiva till de fördelar hästen har för att öka säkerheten i arbetet. Det var även viktigt för lantbrukarna att mötas av proffsiga personer som har erfarenhet och bra material för att inte skrämma djuren i onödan.

Minskad stress

Något som ryttarna menade på var viktigt är att introducera nya kor lugnt och försiktigt till hästarna några gånger innan det blir skarpt läge för att på så vis lättare kunna komma nära djuren och hålla stressen nere hos djuren. Det förordades *low stress handling* hos de aktiva ryttarna för att kunna få ut maximalt av fördelarna med häst. När djuren inte utsattes för någon stress var djuren mycket lättare att hantera. Det uppfattade de aktiva ryttarna som mycket positivt att hästarna rör sig naturligt med boskapen i deras tempo utan onödigt buller.

Hästen som hjälpmedel

Det intressantaste med undersökningen har varit intervjuerna med olika aktiva där man fått se deras inställning till arbetet med djuren. För att få ett ännu säkrare underlag bör fler intervjuer göras. Jag ansåg att en enkät inte var rätt sätt för sådan undersökning som arbetet krävde utan en personlig kontakt med lantbrukarna var att föredra då det är så olika förutsättningar på varje enskild gård att det var svårt att få samman en enkät som

alla kunde besvara. För att få fram litteratur har jag fått sönderdela arbetet i olika delar för att senare kunna få en helhet i det. Arbetet kom att fokusera på säkerhet och allmänna rutiner när man hanterar boskap. Tidigare svenska arbeten som rör både häst och kor är väldigt bristfälliga och det skulle behövas mer undersökningar för att få en bild av hur häst och ko fungerar tillsammans.

Slutsats

Att använda sig av hästar för att hantera boskap är effektivt då ryttarna får en snabb och bra överblick på den gruppen av djur som ska hanteras. Hästen är ett smidigare alternativ än fyrhjulingar och bilar med en bättre framkomlighet och svängradie än vad motordrivna fordon har. Smidigheten som hästen har gör att arbetet blir säkrare än vid till exempel användandet av fyrhjulingar. Risken för att sparkas av boskapen minskar också när ryttaren sitter till häst jämfört med om någon skulle gå på marken bakom korna. Det faktum att hästen inte har en bullrig motor eller utgör ett naturligt hot mot korna gör att hästen passar alldeles utmärkt för lantbrukare och entreprenörer som förordar *low stress handling*. I hanteringsfallor fungerar hästen som en bra förstärkare när man vill trycka på kons olika punkter i flyktzonen för att få kon att gå dit den ska. Med tanke på den mängd entreprenörer som vill arbeta tillsammans med hästar idag och det behovet som fler lantbrukare har av att hantera sin boskap på stora betesfält så ser marknaden för ett sådant hästföretag god ut. Framförallt kan lantbrukare med betesbaserad nötköttsproduktion dra fördel av att använda sig av sådana entreprenörer men även större mjölkgårdar kan ha användning av häst och ryttare vid hantering av rekryteringskvigor etc.

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur

- Arbetsmiljöverket (2008) *Arbete med djur*, Stockholm: Arbetsmiljöverket (AFS 2008:17) [Broschyr]
- Falkenskantz, C. (2003) *Boskapsarbete*. Cattleman & Stockhorse.
- Grandin, T. (1989) *Professional Animal Scientist*, American Registry of Professional Animal Scientists s1-11.
- SJV. (2007) *Motverka olycksfall i lantbruket*. Rapport från Jordbruksverket & Skogsstyrelsen. Rapport 2007:8, Jordbruksverket Jönköping.
- Starrs, P F & Huntsinger, L. (1998). *The cowboy & Buckaroo in American ranch hand styles*, [Elektronisk] Rangelands 20, (5) s. 36. Tillgänglig: URL [19/12-2014]

Internetsidor

- Gill, R, Pate, C & Machen, R. (2014) *Cattle handling pointers*.
[<https://extension.usu.edu/BEHAVE/files/uploads/Herding%20and%20Handling/Cattle%20Handling%20Pointers.pdf>] [10/9-2014]
- Heather Smith, T. (2012) *Moving and handling cattle with ATVs or horses*. Tri-state livestock News. [<http://www.tsln.com/home/2958753-111/cattle-wheeler-horse-westphal>] [10/9-2014]
- Preston R. Buff, PhD. (2007) *Incorporating a horse into your cattle operation to increase profitability*. Cattle Business in Mississippi, Stocker Cents article.
[<http://msucares.com/livestock/equine/pdfs/horse-into-cattle.pdf>] [10/9-2014]

Personliga meddelanden

- Arvidsson, Tommy 7/2 2014, tränare/cowboy, arbetat professionellt med hästar sen -97.
- Danielsson, Anders 2/6 2014, LRF. Mail konversation.

Degerman, Åke 5/5 2014, cowboy, har arbetat med kor och hästar sen 2004.

Kristoffersson, Mia 24/6, tränare, journalist & fotograf. Tränare av hästar och ryttare med 15 års erfarenhet.

Nilsson, John 23/6 2014, lantbrukare, fd nötköttsproducent som numera producerar foder.

Persson, Styrbjörn 24/6 2014, tränare, uppfödare och tränare av hästar som arbetar med kor med 20 års erfarenhet.

Wahlman, Håkan 19/6 2014, foderproducent/säljare.

BILAGOR

Intervjufrågor till lantbrukare.

Hur ser er besättning ut idag?

Hur löser ni förflyttningar mellan beten?

Hur hanterar ni sjuka djur på bete?

Hur löser ni problem med förrymda djur?

Har ni haft några skador eller andra tillbud i samband med hantering av djur?

Har ni någon tidigare erfarenhet av att använda häst i arbetet?

Har ni märkt någon skillnad i besättningen om hästen har introducerats?

Är en lösning med häst intressant?

Intervjufrågor till ryttare.

Hur ser ditt företag ut idag?

Vad är er tidigare erfarenhet?

Har ni haft några tillbud i er verksamhet?

Hur ser lantbrukarna på det jobb ni utför?

Vad anser ni är den viktigaste anledningen till att använda häst?

Vad har ni för framtidsutsikter?

Intervjufrågor till tränare.

Hur ser din verksamhet ut idag?

Vad är er erfarenhet inom området häst/kor?

Vilken egenskap är den viktigaste för en boskapshäst?

Har ni haft skador i arbetet med ko/häst?

Vad har ni för framtidsutsikter?